

*Hariduse üldeesmärk
on kujundada inimloomuse sisemised
jõud kõrgeks puhtaks inimlikuks
tarkuseks.*

2 Kvaliteet? Kvaliteet!

Kaubamaja ees seisis hea välimusega umbes neljakümnene mees. Näis, et ta ei suuda otsustada, kuhupoole minna. See andis mulle julgust temaga juttu teha: „Viin läbi väikest kooliteemalist küsitlust. Kas oleksite valmis mu küsimusele vastama?“ Ta noogutas ja ma pärisin: „Kui peaksite ühe lausega kokku võtma, siis mis on teie meelest üldhariduskooli peamine ülesanne?“ Ta mõtles kaunis pikalt järele ning ütles: „Kool peab noore inimese eluks ette valmistama.“ – „Ja see tähendab?“ – „Koolitama õpilast nii, et too oleks võimeline ühiskonnas, majanduses ja riigis toime tulema.“

Tänasin ja olin hämmeldunud. Vastus oli laitmatu. Sama vastuse sain eri variatsioonides veel mitu korda. Ja tõepoolest ei saa keegi sellele vastu vaielda.

Ent kas see on kõik? Kas võiksime rahulduda enam-vähem sellega, kui koolilõpetaja valmistatakse ette ajalehti lugema, käsitsema elektroonilisi aparate, liikluses jalakäija ja autojuhina toime tulema, maksudeklaratsioone täitma, käima ümber rahaga, sõlmima kindlustuslepinguid ja täitma paljusid samalaadseid kaasaja ühiskonna vajadusi? Nii ollakse eluks ette valmistatud. Sest päris hästi võib ära elada ka ainsatki raamatut lugemata, ühtki kontserti või muuseumi külastamata, riputades seinale kõige hullemat kitši, uimerdades sihitult maha oma vaba aega, suutmata teha vahet kuusel ja pöögil, unustades kõik ajalootunnis õpitu, võtmata kordagi kätte joonistuspliiatsit või kordagi järele mõtlemata elu mõtte üle. Kõige selle juures võib täita oma kodanikukohust ja teenida tubli töötaja või teenistujana piisavalt raha.

Pestalozzi vaatenurgast ei tohiks kool saata noort inimest ellu üksnes selleks, et ta ühiskonnas funktsioneeriks, vaid kool peab aitama noorel end avada iseseisva isiksusena koos kõigi inimlike võimalustega. Nii annab kool noorele võimaluse saavutada ehtne *elukvaliteet*. *Hariduse kvaliteeti saab hinnata vastavuses elukvaliteedi tasemega, millele haridus tee avab.*

Seega tuleb hariduse kvaliteedis selgusele jõudmiseks järele mõelda, mis on elukvaliteet. Filosoofiliselt lähenedes seisame me siin õhukesel jääl, sest kes siis ikka sooviks ümber lükata arusaama, et iga inimene määratleb elukvaliteeti isiklikust olukorrast lähtuvalt. Õpetajal pole niisugusest väärtuste suhtelisusest siiski abi. Oma töö jaoks vajab ta väärtuste skaalat ka siis, kui keegi selle kohustuslikust tõestada ei suuda.

Niisiis tuleb küsida, mida tähendab kvaliteet hariduses, missugused õpetamis- ja õppimiseesmärgid teevad võimalikuks elukvaliteedi.

Näen seda nõnda. Tihti on meie, inimeste tegutsemise mõte vaid iseenda või oma liigi säilitamine. Vastavad tegevused on silmnähtavalt eesmärgipärased. Manustame kaloreid; liigume punktist A punkti B; räägime, et informatsiooni edasi anda; kuulame, et seda saada; rajame eluasemeid, et end kaitsta; ehitame sõidu- või lennuvõimelisi liiklusvahendeid, et mugavalt edasi jõuda. Enamasti siiski meile sellest ei piisa, sest lihtsalt eesmärgi saavutamine kaotab oma võlu. Tahaks rohkem: tegevusel peaks olema mõte ning ta peaks panema meid tundma pinget, rõõmu ja rahuldust. See on ka võimalik, sest esiteks võime puhtalt eesmärgipärased tegevused tõsta uuele, kõrgemale tasemele, lastes end sealjuures juhtida eetilistel väärtustel. Teiseks saame mõnegi sellise asja puhul, mis üksnes eesmärki silmas pidades üldse vajalik poleks, oma tegevuses lähtuda esteetilisest väärtusest ning luua midagi eriti rahuldustpakkuvale viisil.

Enda tõstmine ainult eesmärgipärasesse piirduvalt tasandilt eetilisele ja esteetilisolele on inimliku kultuuri tõeline olemuslik tunnusjoon. Siin ilmneb inimese vaimsus. Ainult tänu inimvaimule on võimalik mõttealgatus ning üksnes arendamise toel puhtast eesmärgipärasesest võitu saades kogeb inimene tõelist elukvaliteeti.

Nii ei tohi kool, mis elukvaliteeti tagada tahab, mingil juhul piirduda „eluks ettevalmistamisega“ selles mõttes, et vahendab tulevase täiskasvanu elu jaoks kasutuskõlblikke teadmisi ja otseselt rakendatavaid oskusi. Pigem tähendab see kooli ülesannet tõeliselt hoolitseda lapse keha-hinge-vaimu terve arengu eest. See saab võimalikuks, kui luuakse koolireaalsus elureaalsusena, mis ei orienteeru õpilasi ühekülgsetele tulevikule, vaid võtab arvesse nende olevikulist seisundit. Ja seda viisil, et noore inimese kehalised, hingelised ja vaimsed võimalused võiksid areneda nii avaralt ja intensiivselt kui võimalik. Ainult sellise asjade käigu juures saab tõsiselt rääkida hariduse kvaliteedist. Üksnes nii saab kool anda asjaliku panuse vältimaks vaimset vaesumist, mille toob endaga kaasa ainuüksi pragmaatiline mõtlemine. Vastasel juhul tabab kooli samasugune vaimulagedus, mille all kannatavad paljud tegudes puhtpraktilised inimesed.

Tahan oma taotlust täpsustada keele näitega. Kahtlemata on saavutatud juba palju, kui õpilased suudavad mõttes teabe ette valmistada ning seda keeleliste vahenditega adekvaatselt formuleerida. See oskus näitab parimal juhul väljaõpet, kuid siiski mitte veel haritust sõna tõsisel mõttes. Tõelise hariduse andmine nõuab kõne- ja keelealast tööd esteetiliselt kõrgemale tasandile tõusmise nimel. See algab juba artikulatsioonist. Loomulikult teenib ka laitmatu kõne eelkõige parema mõistatavuse eesmärki, ent sellega ta mõte ei ammendu. Korrektses ja hoolikas artikulatsioonil annab endast märku juba uus mõõde, nimelt muusika, ning sellega koos

võimalus uueks elamuseks – nii kõneleja kui kuulaja jaoks – inimvaimu väljenduseks. Õpetamist iseloomustab vaimse pidev tajumine ja toetamine, ning haridus- ja kvaliteediteadlik õpetaja tunnetab seda ülesannet igal juhul.

Arendatud kõne juurde ei kuulu siinjuures ainult korrektne artikulatsioon, vaid ka hingamine, hääle juhtimine, modulatsioon, tempo, pausid, rõhuasetused, toon – kõik, millel on keskne tähendus ka muusikas. Siin on tegu niihästi teaduse kui ka kunstiga. Professionaalne kõneleja, näiteks näitleja, peab seda valdama. Kuid selge, korralik, adekvaatselt sisu väljendav kõne ei tohiks jääda ainult professionaalide õiguseks, vaid seda eesmärki peab kvaliteediteadlik õpetaja kogu aeg silmas, teadvustades endale, et nii kindlustab ta õpilastele väljavaated uuteks elamusteks.

Mingem sammuke edasi lugemise juurde. Kui õpetaja on teadlik esteetilise mõõtme kui elukvaliteedi aluse tähendusest, ei rahuldu ta tavalise ideoloogiaga, mille kohaselt on lugemine mõtte tabamine. Lugemine tähendab rohkemat, nimelt on lugemine ka mõtte *vahendamine*, väljaõeldu *vormimine*, kunstiteose *elluäratamine* oma vaimus. Nii ei saa kunagi rahul olla, kui õpilane on tabanud luuletuse või proosateksti mõtte ehk on aru saanud. Tegelik põhitöö – kõnekujundus – seisab nimelt alles ees. Selles töös rakendatakse last palju intensiivsemalt, kui piirdudes teksti kaudu vahendatud sisu mõistuspärase omandamisega. Alles sellise kujundava tegevuse kaudu muutub tekst – luuletus, jutustus, kirjeldus – hingelt ja vaimult omaseks. Ning alles teose selline aktiivne omaksvõtt väärrib hariduseks nimetamist.

Lugemisse puutuvalt ei ilmne aga kõrgendatud nõudmised ainult viisis, kuidas tekstiga ümber käia, vaid eriti *teksti valikus*. Tänapäevane keeledidaktika kaldub sinnapoole, et anda õpilasele ülevaade kõikidest tekstiloomest ja teksti kasutuse võimalustest. See ei taga siiski veel, et laps tõepoolest kogeks luuletuse ilu ja sügavamat sisu sisemiselt rikastava ja rahuldustpakkuvana. Selleni on võimalik jõuda vaid tõesti väärtusliku tekstiga intensiivselt tegeldes. Et äratada kasvavas inimeses *armastus kunsti ja kirjanduse vastu* ning võimaldada talle nii täisväärtuslikku elu, on pikemas perspektiivis kindlamaks viisiks koolikultuur, mis jätab kõrvale vähetahtsa ning tegeleb niikuinii alati nappiva aja jooksul väärtuslikuga. Sellega kerkib vaateväljale ka järgmine eesmärk, mille poole vähemalt tuleks püüelda, kui rääkida haridusprotsessi tegelikust kvaliteedist. Nimelt ei peaks õpilased tekste, mida õpetaja tunnis pakub, mitte lihtsalt mõistma ja parimal juhul ülalmainitud viisil lugeda oskama, vaid nad tuleks kvaliteeti taotlevas lugemistunnis viia selleni, et nad kirjanduse avarast kultuurivarast mistahes tasemel ise osa võtaksid.

Kõik rääkimise ja lugemise kohta välja toodu kehtib samuti suhtlemisel, kuid ka aladel nagu kirjutamine, joonistamine, muusika, kehaline kasvatus ning ükskõik mille kirjalikul ja kunstilisel kujutamisel. Alati on mõtte selles, et jõuda

kaugemale pelgast eesmärgipärasusest ning juhtida õpilased kultuurini, esteetiliseni. Loov õpetaja, kellele taolised vastastikused seosed on tähtsad, leiab ka ikka ja alati teid, kuidas näidata esteetiliselt või eetilist vaatepunkti, olgu siis võõrkeele õppimisel, matemaatikas või mistahes aines.

Heidame selles seoses pilgu Pestalozzi põhjanevale mõttele: igasugune tegevus mistahes aines peaks olema üles ehitatud nii, et selle puhul avalduksid igas inimeses peituvad võimed ja anded. Tänapäevasemalt väljendudes: materiaalne haridus, see tähendab konkreetsete aineeesmärkide saavutamine, peaks seisma formaalse hariduse teenistuses. Võiks mõista nii, et inimese kõrgematele võimalustele orienteeritud ja vastavaid kvaliteedinõudmisi seadev koolitund arendab lapse võimeid palju tulemuslikumalt kui tund, kus rahuldutakse vaid eesmärgipärasega. Õpetaja, kes jälgib vihiku täitmise juures ka hoolikat käekirja, ilusat ja ilmekat esitust ning vigadeta keelt, arendab sel moel õpilases tervet hulka võimeid ja omadusi, nagu näiteks ilumeel ja harmooniatunnetus, hoolikus ülesande täitmisel, eneskriitika, kohusetunne, vastupidavus, fantaasia ja loovus, ehk siis jõudusid, mis võimaldavad mõneski olukorras kõrgemat elukvaliteeti.

Loomulikult tegeleb ka kasvatusteadus hariduse kvaliteediga. On loodud hulk süsteeme, et kvaliteeti kindlustada. Kuid seda on raske teha, sest siin raamatus peamiselt harivana esitatav jääb tavaliste meetoditega õpitulemuste kontrollimisel tihti süsteemil kahe silma vahele. Põhjus on lihtne: õpetamise tulemust mõõta on kas raske või üldse võimatu. Kui näiteks lugemise puhul lähtuda lihtsalt mõtte tabamise eesmärgist, võib teksti mõttest arusaamise kindlaks teha osavate küsimustega. Kui palju sai õpilane teksti kaasaelamisega kõlaliselt vormides rikkamaks või kas temas on tekkinud või edasi arenenud soov süveneda kirjandusmaailma, saab parimal juhul kindlaks teha lapsega otse vesteldes, aga kindlasti pole võimalik seda mõõta. Teisisõnu: tegelik hariduse kvaliteet on alati rohkemat, kui mahub õpikontrollide ja kvaliteeditagamissüsteemide raamidesse. Viimased seavad haridustöö fookuse alatasa vähemolulisele, kusjuures tegelikult tähtsat kaldutakse pidama väärtusetuks.

Seetõttu ei saa seda, mis hariduses kõrgemat kvaliteeti kannab, kontrollida mingi punktisüsteemiga, ainsana on selleks pädev omal alal kompetentne õpetaja. Seda ei kuulu tänapäeval heameelega, sest ajavaim nõuab objektiivsust ja astub vastu, kui lapse elu määravad otsustused sõltuvad õpetaja subjektiivsest hinnangust. Sellele vaatamata on tegeliku hariduse kvaliteedi saavutamisel otsustav just õpetaja kvaliteediteadlikkus, nagu ka ta meelegendus liikuda kõiges pidevalt kõrgema kvaliteedi suunas.

Õpetaja ei ole üksnes pädev *kontrollima* reaalseid haridustulemusi, vaid ta vastutab ka nende *saavutamise* eest. See kõlab halvasti nende kõrvus, kes õpetaja tähtsust vähendavad ning kes sooviksid teda näha lihtsalt õpioludega tegelejana,

kes valmistab ette materjali, korraldab sobilikud õpitingimused, käib kaasas õppeprotsessiga, kontrollib ja hindab. See kõik on teatud mõttes õige, kui kooli all mõista *väljaõppe* kohta, kus tuleks täita etteantud ja kontrollitavaid õpieesmärke. Kui kooli all mõeldakse aga *hariduse* andmise kohta, kus igat tegevust tuleks arendada ja seega tõusta esteetilisele või ka moraalsele tasandile, asetub õpetaja endiselt keskele kohale – oma püüdlustega kokku kasvades, isiklikus elus tõelise hariduse pärast vaeva nähes oskab ta seada kaugemaleulatuvaid *eesmärke*, samuti valida sobivaid *meetodeid ja harjutamisviise* ning esitada usutavalt ja visalt vajalikke *nõudmisi*. Äärmisel juhul saab jagada ülesandeid ka paberil või ekraanil, kuid lapsed võtavad reaalseid kvaliteedinõudeid üldiselt alles siis tõsiselt, kui neid esitab *inimene*, kes neile midagi tähendab.